

ЩОДЕННИК КАТЕРИНИ САВЕНКО

ВІЙНА. МАРІУПОЛЬ. 2022

Ця книга вийшла за участі:

Олександри Матвійчук
української правозахисниці

Антон Дробовича
українського правника та громадського діяча

Євгена Монастирського
*докторанта департаменту історії у Гарвардському
університеті; викладача Київської школи економіки*

Ілюстрації **Антон Логова**
заслуженого художника України

Київ

2026

УДК 82-94:94(477.75)"2022"
Щ92

Щ92 **Щоденник Катерини Савенко**. Війна. Маріуполь. 2022 // Передм.
Матвійчук О., Дробовича А. – К.: «Агенція «ІРІО», 2026. – 128 с. : іл.,
фото.
ISBN 978-617-7754-86-1

Щоденник Катерини Савенко – особиста історія й важливий історичний документ, що проливає світло на події в Маріуполі очима безпосереднього свідка. Книга дає змогу читачеві осягнути всю глибину трагедії тих днів, співпережити з героями їхні випробування та усвідомити важливість збереження людського в умовах найжорсткішої війни.

Для широкого кола читачів.

УДК 82-94:94(477.75)"2022"

Видання створено за підтримки
ФОНДУ РІНАТА АХМЕТОВА та ГРУПИ МЕТІНВЕСТ

Всі права захищено. Жодна частина цього видання не може бути відтворена у будь-якій формі без письмового дозволу власників авторських прав.

ISBN 978-617-7754-86-1

© Видавництво «Агенція «ІРІО», 2026
© Фонд Ріната Ахметова. Текст, 2026
© Фонд Ріната Ахметова. Фото, 2026

Голоси Мирних

Музей Фонду Ріната Ахметова

Музей «Голоси Мирних» Фонду Ріната Ахметова збирає історії цивільних – тих, хто вижив і тих, хто загинув. Музей фіксує їхні голоси, щоб зберегти правду про війну. Таку, якою її пережили люди. Наразі зібрано найбільший у світі архів живих свідчень про війну в Україні від самих очевидців. Понад 145 тисяч історій зібрано станом на грудень 2025 року – у текстах, відео та голосах.

Наша мета – не дозволити мовчанню перемогти. Правда має стати доказом. Голоси мають звучати – в Україні й у всьому світі.

Щоденник Катерини Савенко – болісне свідчення жительки Маріуполя. Переданий її родиною. Збережений Музеєм. Почутий людьми.

Це частина колекції «Щоденники війни» – проєкту, який документує досвід тих, хто записував війну у реальному часі. Навіть тоді, коли вже було пізно.

Цей голос не можна забути.

www.civilvoicesmuseum.org

ЗМІСТ

Передмова <i>Олександра Матвійчук</i>	7
Застереження <i>Антон Дробович</i>	10
Спочатку було море <i>Євгеній Монастирський</i>	16
Учасники подій	24
Біографічний нарис	27
Щоденник Катерини Савенко	28
День перший: 24 лютого, четвер	30
Вісім років біля фронту <i>Євгеній Монастирський</i>	32
День другий: 25 лютого, п'ятниця	36
День третій: 26 лютого, субота	36
День четвертий: 27 лютого, неділя	36
День п'ятий: 28 лютого, понеділок	37
День шостий: 1 березня, вівторок	38
День сьомий: 2 березня, середа	38
Перший тиждень <i>Євгеній Монастирський</i>	40
День восьмий: 3 березня, четвер	44
День дев'ятий: 4 березня, п'ятниця	45
День десятий: 5 березня, субота	47
Оточення і спротив <i>Євгеній Монастирський</i>	48
День одинадцятий: 6 березня, неділя	52
День дванадцятий: 7 березня, понеділок	53
День тринадцятий: 8 березня, вівторок	54
День чотирнадцятий: 9 березня, середа	56
Випробування міжнародного права <i>Євгеній Монастирський</i>	58
День п'ятнадцятий: 10 березня, четвер	62

День шістнадцятий: 11 березня, п'ятниця	65
День сімнадцятий: 12 березня, субота	67
Списки загиблих Євгеній Монастирський	74
День вісімнадцятий: 13 березня, неділя	78
День дев'ятнадцятий: 14 березня, понеділок	79
День двадцятий: 15 березня, вівторок	81
День двадцять перший: 16 березня, середа	83
Відлуння вибухів Євгеній Монастирський	84
День двадцять другий: 17 березня, четвер	88
День двадцять третій: 18 березня, п'ятниця	90
День двадцять четвертий: 19 березня, субота	91
День двадцять п'ятий: 20 березня, неділя	93
Дорога додому Євгеній Монастирський	94
День двадцять шостий: 21 березня, понеділок	98
День двадцять сьомий: 22 березня, вівторок	100
День двадцять восьмий: 23 березня, середа	102
День двадцять дев'ятий: 24 березня, четвер	103
День тридцятий: 25 березня, п'ятниця	104
Ніч між 30 і 31 днем	106
День тридцять перший: 26 березня, субота	108
Спіраль насилля Євгеній Монастирський	110
День тридцять другий: 27 березня, неділя	114
День тридцять третій: 28 березня, понеділок	115
День тридцять четвертий: 29 березня, вівторок	118
Post Scriptum	123
Післямова	125

ПЕРЕДМОВА

МЕНІ ДОСІ БРАКУЄ СЛІВ, ЩОБ РОЗКАЗАТИ СВІТУ, ЩО ЗНАЧИТЬ ЖИТИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Війна вмить зруйнувала все, що ми раніше називали «нормальним життям». Такі прості речі, як можливість планувати вихідні, проводити час із друзями, зустрічати з роботи батьків, вечеряти у родинному колі.

Але Катерині Савенко вдалося дібрати ці слова.

Ця молода, сповнена сил жінка мала дім, родину, друзів, мрії та багато планів на майбутнє. Із перших днів, коли російські війська взяли в облогу Маріуполь, вона вела особистий щоденник. У ньому фіксувала, як росіяни цілеспрямовано знищують її рідне місто. Обстрілюють житлові будинки, лікарні, школи та дитячі садочки. Не дають відкрити «зелений коридор» для евакуації цивільного населення. Перетворюють її власне життя та життя десятків тисяч мирних людей у Маріуполі на пекло.

Люди топили сніг, щоб отримати воду. Розводили багаття, щоб приготувати їжу. Жили у підвалах, щоб сховатися від російського вогню. Намагалися вижити без медичної допомоги. Ховали рідних на подвір'ях власних будинків.

Скажу чесно, це дуже страшний щоденник, але його треба читати.

Війна перетворює людей на цифри. Кількість воєнних злочинів зростає так стрімко, що просто немає можливості розказати всі історії. Але люди – не цифри. Життя кожної людини має значення. Пам'ять очевидців про пережите триває тільки три покоління, а далі лишається лише те, що встигли зафіксувати й осмислити.

Кривава війна, яку розпочала росія, має не тільки мілітарний, а й інформаційний вимір. Путін відкрито говорить, що українського народу не існує, так само як немає української мови та культури. Впродовж років ми документуємо, як ці слова стають страшною реальністю. Російські війська стирають з лиця землі цілі міста, винищують активних людей у громадах, спалюють українські книжки, грабують музеї та галереї, примусово вивозять українських дітей для всиновлення в російські родини.

Російська пропагандистська машина намагається зліпити та просувати викривлену картину реальності, щоб у будь-який спосіб виправдати й легітимізувати цю війну. Тому росіяни спочатку скидають бомбу на маріупольський драмтеатр із написом біля нього величезними літерами: «ДІТИ», який було добре видно з повітря. А після окупації міста довкола знищеної ними ж будівлі разом із родинами з дітьми, які там переховувалися, швидко встановлюють рихтування із портретами російських письменників і поетів.

Сторінки щоденника Катерини з описами тих подій, які трагічно уриваються, так само як і її власне життя, виводять розмову про цю війну на рівень, який не подужати російській пропаганді.

Коли читаєш дедалі скупіші та більш фрагментарні свідчення, стає очевидним: не було жодної явної причини, яка б виправдала ці дії. Так само як не було ніякої воєнної необхідності. Росіяни вчинили усі ці злочини тільки тому, що могли це зробити.

Олександра Матвійчук,

*правозахисниця,
голова Центру громадянських свобод,
лауреатка Нобелівської премії миру*

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

ВІД НАЇВНОСТІ ТА НЕСПРОМОЖНОСТІ НАЗИВАТИ ЗЛО НА ІМ'Я

Хочеться побудувати цю передмову у вигляді переліку застережень. Якщо ви не готові зустрітися зі злом, із смертю та насильством без жодної дистанції, окрім наданої нам книгою, яку можна згорнути, але від того вона не припинить свідчити, то краще далі не читайте. Цей текст не для тих, хто вірить у рожевих поні, не для наївних прихильників політичного релятивізму та виправдань зла. Він для тих, хто може впустити у себе реальність і мати сміливість назвати речі своїми іменами. Застереження для тих, хто сумнівається.

Брак дистанції. Це перше застереження і особливість цього щоденника. В ньому немає дистанції. Всі події тут — дивом збережені безпосередні свідчення очевидці подій без жодної цензури чи ретуші. Це історія про те, як умить ціла родина, весь будинок з усіма сусідами, все майже півмільйонне місто поринають у війну і смерть. Як кров, голод, страх і мертва плоть стають звичними. Як приходить усвідомлення вразливості та безсилля, значення любові та відданості, розуміння хоробрості й героїзму, лицемірства та байдужості. Як зі звичних абстракцій чи замусолених слоганів усі ці слова перетворюються на

повсякдення, починають стосуватися реальних людей і реального життя. Кожна сторінка переносить читача у небезпечний вир подій, і там ніде сховатися.

Не літературність. Це друге застереження і особливість цієї книги. Хтось може вважати, що такі щоденники мають належати до певного жанру літератури. Помилка. Цей щоденник не є літературою, це саме життя. Життя, розказане людиною, яка вочевидь переживає більше і глибше, ніж уміє написати, ніж вміщається у ті тривіальні конструкції, що залишилися їй від отриманої щойно дерусифікованої освіти й реальності. Може, Катерина Савенко і хотіла би подати свій досвід красиво, композиційно довершено та літературно, але вийшло інакше — це простий, грубуватий, але наскрізь чесний текст без жодної художньої претензії. Правда життя перемогла, і ми маємо це свідчення, яке можна назвати «документом епохи» або «его-документом», але аж ніяк не літературою. Втім, це не зменшує цінності цього тексту, а, може, навіть навпаки — робить його особливо цінним. Адже в підсумку авторці вдалося найголовніше — прокричати останні дні життя, озвучити відчай багатьох моментів істини тими словами, які вона знала. А далі вже залежить лише від нас — чи почуємо ми, чи дослухаємось, або ж сприймемо як черговий літературний сюжет. В будь-якому разі Катя зробила більше, ніж можна очікувати від беззахисної цивільної особи, що опинилася в епіцентрі катастрофи. Вона думала про інших, говорила до них, хотіла, щоб люди знали правду, і сподівалася на справедливість.

Питання мови. Це третє застереження і дуже важлива концептуальна особливість. Більшість тексту, який залишила нам Катерина Савенко, написано російською мовою. Цього спершу не буде помітно, бо видання вже перекладено українською мовою. Але саме в цьому моменті криється одна з найважливіших драматургічних і, я б сказав, парадигмальних особливостей щоденника. У світовій та українській культурі цей текст має всі підстави стати іконічним, адже він фактично є невимушеним відбитком онтологічної боротьби із колоніалізмом на рівні мови. Йдеться про поступовий і тихий тріумф усвідомлення людиною своєї приналежності, відмови від чужого й повернення до себе, до власної символічної системи вираження думок. Вистраждані і добровільно написані з десяток сторінок українською мовою наприкінці щоденника свідчать про шкоду і збиток, завданий російською примусовою асиміляцією більше, ніж десятки томів кон'юнктурних «Історій України».

Власне, перехід на українську мову – це неймовірно потужний неартикульований маніфест цього свідчення, спершу непомітний жест, який говорить більше, ніж пафосні зізнання у патріотичності. Це не про театральне наголошене прозріння і поривання з минулим, що супроводжується заламуванням рук, а тихе усвідомлення того, що ти більше не хочеш говорити «на их языке», що ніяких «ми» з цими створіннями більше не може бути. Це про сепарацію на найглибшому екзистенційному та символічному рівні. Про заслужену відразу і про перші кроки докорінного відторгнення й відчуження. Про усвідомлен-

ня неймовірного болісного відривання від себе вживленої російської ідентичності, коли злі й чужі люди нарешті, після всіх облудливих і лукавих казок про «ми же одін народ», «ми же братья», «ми же родня», приходять і методично вбивають тебе і твою спільноту. Руйнують твій дім за просте бажання жити своє власне життя, за відмову здатися їм, зректися свого.

Якби це була просто книжка, то така двомовність могла би бути сприйнята як фантастичного рівня художній прийом, а авторка заслужено отримала б лаври майстерного і тонкого психолога, що грається із рівнями тексту та метатексту, тонко й інтелектуально використовує мову для ненав'язливого розгортання дискурсу про культурну й політичну приналежність лише натяками. Але у випадку Катерини Савенко це не про художній прийом, а про неймовірної сили потрясіння, про реальну трагедію усвідомленого й пережитого, але ще не поясненого ані собі, ані іншим розмежування на «свій» і «чужий».

Цей злам, цей біль, це відкриття й народження усвідомленої українки відбувається просто на очах читачів щоденника. Важко знайти у світовій чи українській літературі більш виразний і витончений приклад того, як століття імперської асиміляції та брехні в конкретно взятій людині відділяється і помирає. Це як відмерла шкіра у плазунів в одну мить стає пустою формою і відпадає. На останніх сторінках щоденника ми бачимо цю внутрішню напругу, це фактичне поривання із затхлістю «руського міра».

Проголошення винуватців. Останнє застереження особливо неприємне буде тим, для кого «не все так однозначно». Адже Катерина Савенко не очікує на майбутній суд, не заслуховує свідків, не потребує виголошення складних і продуманих стратегій обвинувачення від прокурорів. Вона чітко знає, хто в усьому винен, хто приніс війну і смерть в її місто, — Путін і російський народ. Кілька разів у тексті щоденника авторка торкається цього питання мимохідь («Спасибо тебе, тв*рь, за одно: ты сплотил нас как никогда!», «Як тільки піднялася рука зруйнувати все це через дурні нелюдські амбіції з'їхавшого з глузду антихриста!», «... але все марно, бо зруйноване руками диявола», «Но они никогда не отнимут у нас Надежду!», «Чи існує назва хворобі нелюда, який затіяв цю безглузду криваву війну, покалічивши стільки життів?», «І народ цієї країни став кривавим м'ясом, який коштує менш як пів копійки») і один раз чітко каже «1170 мирных человек за период Великого Российского «освобождения», или сумасшедшей адской игры чокнутого Путлера».

Легістів і процесуалістів ця обставина засмутить, а особливо витончені у казуїстиці правники будуть говорити, що брак дистанції та розуміння «повної картини» роблять навіть свідчення очевидця недостатніми. Але це той випадок, коли людина відмовляється мовчати і шукати чергових виправдань для колись «братнього народу». Так ми отримуємо черговий урок — ніколи, особливо у розмові з самими собою, не варто боятися говорити всю правду тими словами, якими ти її відчуваєш і думаєш. Є випадки у житті, коли найменший сумнів, найменша

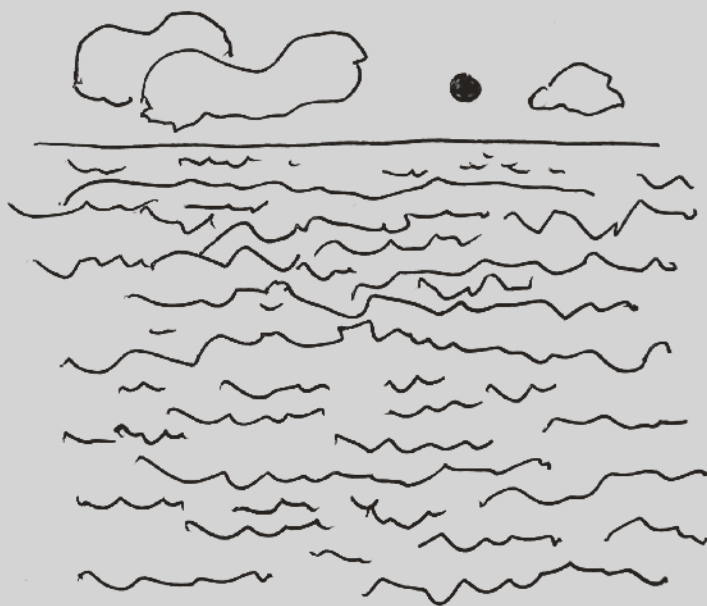

тінь, найменша невпевненість людини, яка є прикладом сили і хоробрості, обов'язково буде використана проти неї, проти самої реальності та правди. Викрите зло має бути назване і засуджене сповна. Тоді наші шанси на справедливість зростають. Цього вчить нас щоденник Катерини Савенко. Він уособлює поривання із досвідом напівмір, напівслів, напівправд і руйнує «чари мовчання», що переслідували нас не одне покоління. І ось ми вже живемо у ситуації, коли це все стає помітним, висловленим і оприлюдненим. У всіх нас з'являється можливість нарешті покласти край віковому злу, що звикло ховатися у тінях та напівтонах. Адже світло правдивої візії випромінює і ця книга.

Антон Дробович,

*керівник центру прав людини та меморіалізації війни
Київської школи економіки, голова Українського інституту
національної пам'яті (2019-2024 рр.)*

СПОЧАТКУ БУЛО МОРЕ

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

*Як ми будували свої дома?
Коли стоїш під небесами зими,
і небеса розвертаються й відпливають геть,
розумієш, що жити потрібно там,
де тебе не лякає смерть.*

Сергій Жадан

Спочатку було море. Майже в кожній розповіді про історію Маріуполя море є тлом, на якому творилося й розбудовувалося міське життя. Гирло річки Кальміус виявилось природною інфраструктурою, придатною для торгівлі та промислів. Наприкінці XVIII століття, після того як територію нинішнього міста залишили козаки, за царським указом на узбережжі оселилися кримські греки — переселенці, які створили там невелику, але жваву громаду. Вони займалися торгівлею, солили та в'ялили рибу, готуючи її на продаж. Тоді ж було закладено основи торговельного порту. Зрештою, це визначило подальшу траєкторію розвитку Маріуполя — міста торгівлі, рибальства, землеробства, а згодом й індустрії.

На початку XIX століття в місті почали відкриватися представництва іноземних торговельних фірм. Щоранку з міського біржового майдану вирушали валки возів із пшеницею, а ввечері на рейді ставали під завантаження шхуни, що прямували до портів Чорного та Середземно-

го морів. Місто жвавішало, стаючи центром міжнародної торгівлі на Азовському морі, а в порту лунало мовне багатоголосся.

У середині XIX сторіччя представник австрійської цісарсько-королівської Генеральної агенції в Маріуполі зазначав, що «корінні жителі залишаються вірними звичаям і традиціям своїх предків і переймають чужі лише в тому разі, коли ті приносять їм явні переваги». Тепер строкате населення міста — греки, євреї, українці, італійці, німці-меноніти — мало і свою локальну ідентичність. Утім, невдовзі життя Маріуполя перервав гуркіт корабельних гармат Кримської війни: порти для іноземних суден було закрито, зупинилася експортна діяльність, довелося навіть припинити будівництво римо-католицького костелу Успіння Пресвятої Діви Марії (потім він був добудований, а в радянські часи войовничого атеїзму — знищений).

Після завершення війни в Маріуполі скасували привілеї грецької громади, й місто стало ще більш відкритим для «всякого стану». Вільна міграція спричинила демографічний стрибок: із початку 1860-х до початку 1890-х населення міста потроїлося. І без того активне портове життя отримало додаткову енергію повітового центру, готового зустріти індустріальну епоху. Вже 1882 року до Маріуполя дотягнули гілку залізниці, й невдовзі перший паровоз із криворізькою рудою просигналив біля міської пристані. Потому було споруджено глибоководний порт. До 1889 року довгі пірси вже приймали великі кораблі, що разом із залізницею утворили коридор — до моря рухалися руда й вугілля, а від моря на північ відправляли-

ся іноземні машини. Зрештою, Маріуполь став ідеальним місцем для будівництва металургійних заводів: до кінця XIX століття тут були побудовані американське та бельгійське металургійні підприємства. Місто й далі розросталося, приймаючи нових робітників, що заселяли бараки. У період з 1887 по 1897 рік населення збільшилося майже вдвічі. Тепер це була вже не провінційна гавань, а один із головних промислово-портових вузлів імперії.

У новому столітті Маріуполь стрімко модернізувався: з'явилися електричні ліхтарі, перші телефони, відкривалися театри й показували кіно. Центральні вулиці прикрашала реклама відомих брендів – виробників техніки, парфумів, одягу. До початку Першої світової війни місто стало справжнім символом модерну: електричні вогні осявали степовий горизонт, поєднуючись із силуетами заводів та портових кранів.

Серпень 1914 року Маріуполь зустрів гуркотом заводів. Від залізничного вокзалу сунули ешелони з листовою бронєю, виробленою на місцевих металургійних підприємствах. Мобілізація по всій імперії спочатку викликала патріотичне піднесення, люди сподівалися на швидке закінчення війни. Однак невдовзі торгове місто почало відчувати наслідки воєнного стану – ціни на хліб стрімко зростали. Коли в робітничих районах став відчуватися брак продуктів, втрачав силу й патріотизм. Наприкінці 1916 року маріупольці вже усвідомлювали, що імперські фронти набагато ближче, ніж здавалося.

Революційні події 1917 року докорінно змінили траєкторію розвитку міста. Упродовж року влада перейшла від міського виконавчого комітету до більшовиків.

Упродовж наступних трьох років Маріуполь переходив із рук у руки більш як півтора десятка разів. Центральна Рада, більшовики, гетьманат, монархісти змінювали одне одного, щоразу додаючи містянам хаосу й нових податків. Торгове місто повернулося до бартерного обміну. Лише наприкінці 1920 року в Маріуполі остаточно встановилася радянська влада.

На початку радянського врядування місто було схоже на кузню без даху — спорожнілі підприємства втратили власників та значну частину своїх майстрів. Та з початком економічних реформ у Маріуполі знову загорілися мартени на колишніх європейських металургійних заводах, які тепер було об'єднано під назвою «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча».

Радянська індустріалізація дала місту новий завод-гігант — «Азовсталь», а відповідно — й нові робочі місця. Однак Голодомор, спричинений примусовою колективізацією в селах, торкнувся й міста, забравши життя понад 50 тисяч жителів.

Із початком радянсько-німецької війни восени 1941-го домни «Азовсталі» закоркували рідким чавуном, а металургів та їхні родини евакуювали на схід. Німецькі частини увійшли до міста під акомпанемент вибухів складів. Окупація почалася зі знищення єврейського населення Маріуполя. Загалом від рук нацистів загинули близько 14 тисяч євреїв, найбільше — у протитанковому рову біля Агробазису. Та попри насилля, у місті тривало життя: працювали школи й бібліотеки, формувалося підпілля.

Радянські війська звільнили Маріуполь у вересні 1943-го. Після 23-х місяців окупації від індустріального

потенціалу міста залишилися тільки іржа та попіл знищених прокатних станів і мартенівських печей. Втім, уже наступного року розпочалася активна відбудова індустрії, люди поверталися до міста. Щоправда, травми війни ще довго давалися взнаки.

Повоєнне місто отримало нове «сталінське» обличчя та ім'я. У 1948 році Маріуполь перейменували на Жданов — на честь радянського партійного й державного діяча Андрія Жданова. У центрі міста побудували «будинки зі шпилем», сталінки-близнюки на проспекті Республіки. У перше десятиліття після війни населення міста майже подвоїлося, здебільшого за рахунок трудової міграції з різних частин України та інших республік СРСР.

Тоді ж нова хвиля індустріалізації перетворила шлакову гору, збудовану з відходів металу та людської впертості, на монументальний символ міста, що здіймався над міським пляжем. У період хрущовської «відлиги» в Маріуполі було побудовано драмтеатр — ця споруда у стилі неокласицизму стала своєрідним «форумом міста».

Пізньорадянський період став часом суперечливої буденності: гудки заводів позначали ритм життя Маріуполя, вранці спрямовуючи людей до прохідних, а ввечері розподіляючи їх по чергах за продуктами чи квитками в театр. Дефіцит породжував непоказні соціальні ритуали — як усюди в країні, потрібні були особисті зв'язки, щоб «дістати» потрібну послугу чи продукт. Але незмінною втіхою для маріупольців залишалося море, хвилі якого глушили гул металургійних комбінатів.

Зміни почалися вже в січні 1989 року, коли Жданов остаточно скинув чуже ім'я і знову став Маріуполем.

Розпад СРСР у 1991 році зламав усталене індустріальне життя міста. Створення незалежної України розірвало ідеологічно зацементовані радянські структури металургійної промисловості та старі економічні зв'язки. Це змінило й особисті траєкторії жителів. Металургійні гіганти — «Азовсталь» і Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча — змінили господарів, але продовжили працювати. Жителі балансували між інерцією важкої індустрії та хаосом дрібного підприємництва: на вулицях з рук торгували імпортними товарами, відкривалися кооперативні магазини. У порту поступово з'являлися нові крани та іноземні кораблі, що стало символом поступового входження Маріуполя до транзитних ланцюгів глобальної торгівлі.

Також змінювався соціальний ландшафт: металургія продовжувала бути центром життя півмільйонного міста, водночас його жителі освоювали стихійну економіку. Як і всюди в Україні, в Маріуполі з'явилася нова каста «човників» — людей, які курсували за кордон, торгуючи побутовими товарами. Новий дрібний бізнес змінював тип і стиль соціальних стосунків: тепер вони трималися на балансі курсу валют, зацікавленості іноземних клієнтів і молодому громадянському суспільстві.

У цій хаотичній зоні переходу зароджувалася пострадянська маріупольська модерність. Із часом Маріуполь набуває якостей другого центру Донецької області з населенням чисельністю пів мільйона осіб і привабливим інвестиційним кліматом. До 2014-го локальна ідентичність тут формувалася на перетині заводського патерналізму й підприємницького ризику.

Але після Революції гідності, у березні 2014 року, Маріуполь опинився в статусі прифронтового міста — за Азовським морем російські війська захоплювали Крим. Незабаром на міських адміністративних фасадах з'явилися чужі триколори. Окупація міста була недовгою, але докорінно змінила розуміння «нормального» для його жителів.

Зазвичай у пам'яті залишаються подія і місце — початок війни чи миру, заснування або створення чогось нового. Історія, що фокусується на зламах у суспільній свідомості, часто ігнорує деталі повсякденного життя. Утім, вони залишаються у спогадах місцевих жителів та випадкових свідків. І це дуже важливо, адже історія міста насправду оживає, якщо її розповідають голоси людей, що пов'язали з ним свою долю.

Євгеній Монастирський,

*докторант департаменту історії,
Гарвардський університет;
викладач, Київська школа економіки*